Rättsfallssamlingen

DOMSTOLENS DOM (första avdelningen)

den 4 juli 2024*

”Begäran om förhandsavgörande – Straffrättsligt samarbete – Direktiv (EU) 2016/343 – Rätt att närvara vid rättegången – Möjlighet för en tilltalad att delta i förhandlingarna i sitt mål via videokonferens”

I mål C-760/22,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 267 FEUF, framställd av Sofiyski gradski sad (Stadsdomstolen i Sofia, Bulgarien) genom beslut av den 28 november 2022, som inkom till domstolen den 15 december 2022, i brottmålet

FP,

QV,

IN,

YL,

VD,

JF,

OL,

ytterligare deltagare i rättegången:

Sofiyska gradska prokuratura,

meddelar

DOMSTOLEN (första avdelningen)

sammansatt av avdelningsordföranden A. Arabadjiev, domstolens vice ordförande L. Bay Larsen (referent), samt domarna T. von Danwitz, P.G. Xuereb och I. Ziemele,

generaladvokat: L. Medina,

justitiesekreterare: A. Calot Escobar,

* Rättegångsspråk: bulgariska.

efter det skriftliga förfarandet,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

– FP, genom H. Georgiev, advokat,

– Lettlands regering, genom K. Pommere, i egenskap av ombud,

– Ungerns regering, genom Zs. Biró-Tóth och M.Z. Fehér, båda i egenskap av ombud,

– Europeiska kommissionen, genom L. Baumgart, M. Wasmeier och I. Zaloguin, samtliga i egenskap av ombud,

och efter att den 18 april 2024 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

1 Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artikel 8.1 i Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2016/343 av den 9 mars 2016 om förstärkning av vissa aspekter av oskuldspresumtionen och av rätten att närvara vid rättegången i straffrättsliga förfaranden (EUT L 65, 2016, s. 1).

2 Begäran har framställts i ett brottmål mot FP, QV, IN, YL, VD, JF och OL, avseende deltagande i en kriminell organisation som syftade till berikning genom skattebrott.

Tillämpliga bestämmelser

Unionsrätt

3 Skälen 9, 10, 33, 44 och 47 i direktiv 2016/343 har följande lydelse:

”(9) Syftet med detta direktiv är att stärka rätten till en rättvis rättegång i straffrättsliga förfaranden genom att föreskriva gemensamma minimiregler avseende vissa aspekter av oskuldspresumtionen och rätten att närvara vid rättegången.

(10) Genom att fastställa gemensamma minimiregler om skyddet för misstänktas och tilltalades processuella rättigheter syftar detta direktiv till att stärka medlemsstaternas förtroende för varandras straffrättsliga system, och således till att underlätta det ömsesidiga erkännandet av avgöranden i straffrättsliga frågor. Sådana gemensamma minimiregler kan också avlägsna hinder för den fria rörligheten för medborgare inom medlemsstaternas hela territorium.

…

(33) Rätten till en rättvis rättegång är en av grundprinciperna i ett demokratiskt samhälle. Rätten för misstänkta och tilltalade att närvara vid rättegången bygger på denna rättighet och bör säkerställas i hela [Europeiska] unionen.

…

(44) Principen om effektiv unionsrätt kräver att medlemsstaterna inför lämpliga och effektiva rättsmedel i händelse av ett åsidosättande av en rättighet som gäller för enskilda enligt unionsrätten. Ett effektivt rättsmedel vid ett åsidosättande av någon av de rättigheter som föreskrivs i detta direktiv bör så långt det är möjligt ha till effekt att misstänkta eller tilltalade får samma ställning som den de skulle ha haft om åsidosättandet inte hade inträffat, i syfte att skydda rätten till en rättvis rättegång och rätten till försvar.

…

(47) Detta direktiv garanterar de grundläggande rättigheter och principer som erkänns i [Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (nedan kallad stadgan)] och i [Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, som undertecknades i Rom den 4 november 1950 (nedan kallad Europakonventionen)], inbegripet förbudet mot tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling, rätten till frihet och säkerhet, respekten för privatlivet och familjelivet, människans rätt till integritet, barnets rättigheter, integrering av personer med funktionshinder, rätten till ett effektivt rättsmedel och rätten till en rättvis rättegång samt oskuldspresumtionen och rätten till försvar. Hänsyn bör särskilt tas till artikel 6 i fördraget om Europeiska unionen (EU-fördraget), enligt vilken unionen ska erkänna de rättigheter, friheter och principer som fastställs i stadgan, och enligt vilken de grundläggande rättigheterna, såsom de garanteras i Europakonventionen och såsom de följer av medlemsstaternas gemensamma konstitutionella traditioner, ska ingå i unionsrätten som allmänna principer.”

4 Artikel 1 i direktivet har rubriken ”Syfte”. Där föreskrivs följande:

”I detta direktiv fastställs gemensamma minimiregler för följande:

a) Vissa aspekter av oskuldspresumtionen i straffrättsliga förfaranden.

b) Rätten att närvara vid rättegången i straffrättsliga förfaranden.”

5 Artikel 8 i direktivet har rubriken ”Rätt att närvara vid rättegången”. I punkterna 1–3 i den artikeln föreskrivs följande:

”1. Medlemsstaterna ska se till att misstänkta och tilltalade har rätt att närvara vid sin egen rättegång.

2. Medlemsstaterna får föreskriva att en rättegång som kan leda till ett avgörande om en misstänkts eller tilltalads skuld eller oskuld får hållas i dennes utevaro, om

a) den misstänkte eller tilltalade i rätt tid har underrättats om rättegången och konsekvenserna av utevaro, eller om

b) den misstänkte eller tilltalade, efter att ha blivit underrättad om rättegången, företräds av en försvarare med fullmakt som utsetts av antingen den misstänkte eller tilltalade eller av staten.

3. Ett avgörande som har meddelats i enlighet med punkt 2 får verkställas mot den berörda personen.”

Bulgarisk rätt

6 I artikel 6a.2 i Zakon za merkite i deystviyata po vreme na izvanrednoto polozhenie, obyaveno s reshenie na Narodnoto sabranie 13.03.2020 g. i za preodolyavane na posleditsite (lag om åtgärder och insatser under det undantagstillstånd som införts genom beslut av nationalförsamlingen den 13 mars 2020 och om hantering av dess effekter), som var tillämplig till och med den 31 maj 2022, föreskrevs följande:

”Under undantagstillståndet eller den extraordinära epidemiologiska situationen och två månader efter det att undantagstillståndet har upphävts eller den extraordinära situationen har avslutats får offentliga förhandlingar, inbegripet de möten som hålls av kommissionen för konkurrensskydd och kommissionen för skydd mot diskriminering, hållas på distans, varvid det ska säkerställas att parterna och deltagarna deltar direkt och virtuellt i rättegången eller förfarandet. Det ska upprättas ett protokoll över de förhandlingar som hålls, vilket ska offentliggöras utan dröjsmål, och anteckningarna från förhandlingen ska bevaras till dess att tidsfristen för rättelse och komplettering av protokollet löpt ut, såvida inte något annat föreskrivs i den processrättsliga lagstiftningen. Domstolen, kommissionen för konkurrensskydd eller kommissionen för skydd mot diskriminering ska, i förekommande fall, underrätta parterna om att förhandlingen hålls på distans.”

7 Enligt artikel 55.1 i Nakazatelno protsesualen kodeks (straffprocesslagen) (nedan kallad NPK) har den tilltalade bland annat rätt att delta i det straffrättsliga förfarandet.

8 Artikel 269.1 NPK har följande lydelse:

”Den tilltalade måste närvara vid rättegången när han eller hon är åtalad för ett allvarligt brott.”

9 Artikel 115.2 NPK har följande lydelse:

”Den tilltalade får inte höras av en ställföreträdande domare eller via videokonferens, såvida den tilltalade inte befinner sig utomlands och ett sådant hörande inte utgör hinder för att fastställa den objektiva sanningen.”

10 I artikel 474.1 NPK föreskrivs följande:

”En rättslig myndighet från en annan stat får genomföra förhör av en person som är vittne eller sakkunnig i ett brottmål, och som befinner sig i Republiken Bulgarien, genom video- eller telefonkonferens, eller ett förhör med deltagande av den tilltalade, under förutsättning att detta inte strider mot de grundläggande principerna i den bulgariska rättsordningen. Förhör genom videokonferens med deltagande av en tilltalad får endast äga rum med hans eller hennes samtycke och efter det att de berörda bulgariska rättsliga myndigheterna och de rättsliga myndigheterna i den andra staten har kommit överens om hur videokonferensen ska genomföras.”

Målet vid den nationella domstolen och tolkningsfrågan

11 Spetsializirana prokuratura (Specialåklagarmyndigheten, Bulgarien) väckte genom stämningsansökan åtal vid Spetsializiran nakazatelen sad (Särskilda brottmålsdomstolen, Bulgarien) mot sju personer, däribland FP, som anklagades för att ha deltagit i en kriminell organisation som inrättats i syfte att deltagarna ska berika sig och begå skattebrott, i den mening som avses i artikel 255 i Nakazatelen kodeks (den bulgariska strafflagen). Enligt denna strafflag är detta brott ett allvarligt brott.

12 Den 12 oktober 2021 deltog FP vid Spetsializiran nakazatelen sad (Särskilda brottmålsdomstolen) i den första offentliga förhandlingen i målet genom en videokonferens. Han förklarade att han, såvitt övriga parter i målet inte hade några invändningar, önskade delta i förhandlingen online, eftersom han bodde och arbetade i Förenade kungariket. Hans advokat, som var fysiskt närvarande i rättssalen, uppgav att hans klient hade tagit del av samtliga handlingar i målet. Det framgår vidare av begäran om förhandsavgörande att eventuella nya handlingar som ingavs under förhandlingen kunde översändas till FP på elektronisk väg så att han kunde ta del av dem i rätt tid och att överläggningarna mellan FP och hans advokat kunde ske konfidentiellt genom en separat förbindelse.

13 Vid förhandlingen tillät Spetsializiran nakazatelen sad (Särskilda brottmålsdomstolen), med stöd av artikel 6.2 i den ovan i punkt 6 nämnda lagen, FP att delta i rättegången genom videokonferens med iakttagande av de garantier och villkor som fastställts av nämnda domstol. FP deltog således i de följande förhandlingarna via videokonferens, med undantag för den förhandling som ägde rum den 28 februari 2022, vid vilken FP var fysiskt närvarande.

14 Vid förhandlingen den 13 juni 2022 framförde FP önskemål om att få fortsätta att delta i rättegången genom videokonferens. Spetsializiran nakazatelen sad (Särskilda brottmålsdomstolen) hyste emellertid tvivel om huruvida denna möjlighet fortfarande fanns i bulgarisk rätt, med tanke på att artikel 6a.2 i nämnda lag endast var tillämplig till och med den 31 maj 2022. Vidare konstaterade nämnda domstol att NPK inte ger tilltalade möjlighet att delta i rättsliga förfaranden via videokonferens förutom i vissa specifika fall, varav inte något var tillämpligt på det nu aktuella förfarandet. Enligt nämnda domstol är användningen av videokonferens dock inte uttryckligen förbjuden enligt bulgarisk lagstiftning.

15 Mot bakgrund av att avsaknaden av en specifik rättslig grund begärde FP:s advokat att FP skulle få delta i förhandlingen på distans men samtidigt betraktas som frånvarande.

16 Spetsializiran nakazatelen sad (Särskilda brottmålsdomstolen) avslog denna begäran. Den ansåg att behandlingen av den tilltalade som frånvarande inte motsvarade hans faktiska deltagande i rättegången. Även om den tilltalade inte var fysiskt närvarande i rättssalen, hade han nämligen kunnat se och höra vad som hände, göra uttalanden, lämna förklaringar, lägga fram bevisning och framställa yrkanden.

17 Efter en lagändring som trädde i kraft den 27 juli 2022 upplöstes Spetsializiran nakazatelen sad (Särskilda brottmålsdomstolen) och behörigheten att pröva vissa brottmål som anhängiggjorts vid sistnämnda domstol, däribland det aktuella målet, har från och med den dagen överlämnats till Sofiyski gradski sad (Stadsdomstolen i Sofia), som är den hänskjutande domstolen.

18 I avsaknad av rättslig grund i nationell rätt som uttryckligen tillåter användning av videokonferenser, vill den hänskjutande domstolen få klarhet i huruvida den möjlighet som en tilltalad har att delta i förhandlingen genom att använda denna teknik är förenlig med direktiv 2016/343, och särskilt med artikel 8.1 däri.

19 Mot denna bakgrund beslutade Sofiyski gradski sad (Stadsdomstolen i Sofia) att vilandeförklara målet och ställa följande fråga till EU-domstolen:

”Åsidosätts den tilltalades rätt att närvara vid rättegången enligt artikel 8.1 jämförd med skälen 33 och 44 i direktiv [2016/343], om den tilltalade på hans eller hennes uttryckliga begäran deltar i domstolsförhandlingen i brottmålet via en online-anslutning, när den tilltalade försvaras av en advokat som han eller hon har bemyndigat och som är närvarande i rättssalen, och när anslutningen gör det möjligt för den tilltalade att följa förhandlingens gång, att åberopa bevis och ta del av bevis, och den tilltalade kan höras utan tekniska hinder och garanteras en ändamålsenlig och konfidentiell kommunikation med sin advokat?”

Prövning av tolkningsfrågan

20 Den hänskjutande domstolen har ställt sin fråga för att få klarhet i huruvida artikel 8.1 i direktiv 2016/343 ska tolkas så, att den utgör hinder för att en tilltalad, på hans eller hennes egen uttryckliga begäran, får delta i förhandlingen genom videokonferens.

21 I denna bestämmelse föreskrivs att medlemsstaterna ska se till att misstänkta och tilltalade har rätt att närvara vid sin egen rättegång.

22 Domstolen erinrar härvidlag om att enligt skäl 47 i direktiv 2016/343 garanterar direktivet de grundläggande rättigheter och principer som erkänns i stadgan och i Europakonventionen, inbegripet rätten till en rättvis rättegång, oskuldspresumtionen och rätten till försvar (dom av den 8 december 2022, HYA m.fl. (Omöjligt att förhöra de vittnen som åberopas emot den tilltalade), C-348/21, EU:C:2022:965, punkt 39).

23 Såsom anges i skälen 9 och 10 i direktivet syftar direktivet till att stärka rätten till en rättvis rättegång i straffrättsliga förfaranden (dom av den 15 september 2022, HN (Rättegång mot en tilltalad som avlägsnats ur landet), C-420/20, EU:C:2022:679, punkt 53).

24 Såsom framgår av skäl 33 i direktivet bygger rätten för misstänkta och tilltalade att närvara vid rättegången på rätten till en rättvis rättegång, vilken stadfästs i artikel 6 i Europakonventionen, som – såsom preciseras i förklaringarna avseende stadgan – motsvaras av artikel 47 andra och tredje stycket och artikel 48 i stadgan. EU-domstolen ska därför se till att dess tolkning av de sistnämnda bestämmelserna säkerställer en skyddsnivå som inte strider mot den som garanteras i artikel 6 i Europakonventionen, såsom den tolkats av Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (dom av den 8 december 2022, HYA m.fl. (Omöjligt att förhöra de vittnen som åberopas emot den tilltalade), C-348/21, EU:C:2022:965, punkt 40 och där angiven rättspraxis).

25 Det framgår av praxis från Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna att en tilltalads inställelse är av avgörande betydelse för en rättvis rättegång i brottmål och att skyldigheten att garantera den tilltalade rätten att närvara vid förhandlingen i rättssalen i detta sammanhang är

en av de väsentliga beståndsdelarna i artikel 6 i Europakonventionen (dom av den 8 december 2022, HYA m.fl. (Omöjligt att förhöra de vittnen som åberopas emot den tilltalade), C-348/21, EU:C:2022:965, punkt 41).

26 Vidare har EU-domstolen slagit fast att enligt den rätt som stadfästs i artikel 8.1 i direktiv 2016/343 ska en tilltalad personligen kunna inställa sig till de förhandlingar som hålls inom ramen för rättegången mot denne, men att direktivet inte ålägger eller förbjuder medlemsstaterna att införa en skyldighet för misstänkta eller tilltalade att närvara vid rättegången (se, för ett liknande resonemang, dom av den 15 september 2022, HN (Rättegång mot en tilltalad som avlägsnats ur landet), C-420/20, EU:C:2022:679, punkt 40, och dom av den 8 december 2022, HYA m.fl. (Omöjligt att förhöra de vittnen som åberopas emot den tilltalade), C-348/21, EU:C:2022:965, punkterna 34 och 36).

27 Emellertid följer det av artikel 1 i direktivet att syftet med direktivet är att fastställa gemensamma minimiregler för vissa aspekter av oskuldspresumtionen i straffrättsliga förfaranden och rätten att närvara vid rättegången i samband med dessa förfaranden, och att direktivet inte medför en uttömmande harmonisering av det straffrättsliga förfarandet (se, för ett liknande resonemang, dom av den 15 september 2022, HN (Rättegång mot en tilltalad som avlägsnats ur landet), C-420/20, EU:C:2022:679, punkt 41).

28 Med hänsyn till den begränsade omfattningen av den harmonisering som genomförs genom direktivet och den omständigheten att artikel 8.1 i direktivet inte reglerar frågan huruvida medlemsstaterna får föreskriva att en tilltalad, på hans eller hennes uttryckliga begäran, får delta i förhandlingar i brottmålet genom videokonferens, omfattas en sådan fråga således enbart av nationell rätt (se, för ett liknande resonemang, dom av den 15 september 2022, HN (Rättegång mot en tilltalad som avlägsnats ur landet), C-420/20, EU:C:2022:679, punkt 42).

29 Eftersom denna fråga inte regleras i artikel 8.1 i direktiv 2016/343, kan denna bestämmelse inte utgöra hinder för att en tilltalad, som uttryckligen begär det, tillåts delta i förhandlingen genom videokonferens.

30 Såsom generaladvokaten har påpekat i punkt 64 i sitt förslag till avgörande gäller dock att när medlemsstaterna tillåter den tilltalade att utöva rätten att närvara vid rättegången på distans, får de regler som medlemsstaterna fastställer inte undergräva syftet med direktiv 2016/343, vilket, såsom det erinrats om i punkt 23 ovan, är att stärka rätten till en rättvis rättegång i straffrättsliga förfaranden. Dessutom måste dessa regler respektera de grundläggande rättigheter och principer som erkänns i stadgan och i Europakonventionen, inbegripet rätten till en rättvis rättegång samt oskuldspresumtionen och rätten till försvar.

31 Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna har i detta avseende slagit fast att deltagande i förfarandet genom videokonferens inte i sig är oförenligt med begreppet rättvis och offentlig rättegång, men att det måste säkerställas att den enskilde kan följa förfarandet och höras utan tekniska hinder och kan kommunicera med sin advokat på ett ändamålsenligt och konfidentiellt sätt (Europadomstolen, 2 november 2010, Sakhnovski mot Ryssland, CE:ECHR:2010:1102JUD002127203, § 98).

32 Den hänskjutna frågan ska således besvaras enligt följande. Artikel 8.1 i direktiv 2016/343 ska tolkas så, att den inte utgör hinder för att en tilltalad, på hans eller hennes egen uttryckliga begäran, får delta i förhandlingen genom videokonferens. Detta gäller under förutsättning att rätten till en rättvis rättegång säkerställs.

Rättegångskostnader

33 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i målet vid den nationella domstolen utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den nationella domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (första avdelningen) följande:

Artikel 8.1 i Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2016/343 av den 9 mars 2016 om förstärkning av vissa aspekter av oskuldspresumtionen och av rätten att närvara vid rättegången i straffrättsliga förfaranden, ska tolkas så, att den inte utgör hinder för att en tilltalad, på hans eller hennes egen uttryckliga begäran, får delta i förhandlingen genom videokonferens. Detta gäller under förutsättning att rätten till en rättvis rättegång säkerställs.

Underskrifter